

Dirk Alkemade, *Radicale democratie. Pieter Vreede (1750-1837) en de Nederlandse revolutie* (Amsterdam: Boom, 2025, 576 pp., ISBN 9789024472444).

De naam Goejanverwellesluis staat in het nationaal geheugen gegrift, maar slechts een enkeling zal de precieze locatie ervan kunnen aanwijzen op de kaart. Dat gold ook voor Pieter Vreede, de Leidse patriot die nota bene verantwoordelijk was voor wat zich in het gehucht zou afspelen. Toen hij eind juni 1787 militieleden van het Goudse vrijkorps de opdracht gaf om een controlepost in te richten ten oosten van Gouda, had hij geen idee waar hij hen heen stuurde: ‘JanGoverwellensluis’ noemde hij het. De aanhouding aldaar van Wilhelmina van Pruisen een paar dagen later vormde een keerpunt in de geschiedenis van de patriottenbeweging en had ook vergaande consequenties voor Vreede zelf. Na de Pruisische inval zag hij zich gedwongen te vluchten, eerst via de Zuiderzee naar Hamburg en vervolgens per koets naar Brussel, om uiteindelijk neer te strijken in het Vlaamse Lier. Maar onopmerkelijke plekken waren niets voor Vreede, dus lang zou hij daar niet blijven. Zodra de omstandigheden het toelieten keerde hij terug in het centrum van de macht, met als kroon op zijn politieke carrière het voorzitterschap van het Uitvoerend Bewind van de Bataafse Republiek in 1798. Als eerste ‘premier’ van Nederland, in een zelfgekozen rood-blauw kostuum, overzag Vreede op het Plein in Den Haag de kortstondige climax van het Nederlandse revolutietijdvak.

In *Radicale democratie. Pieter Vreede (1750-1837) en de Nederlandse Revolutie* biedt Dirk Alkemade met veel oog voor detail het eerste totaaloverzicht van het bewogen leven van deze sleutelfiguur uit de Nederlandse geschiedenis. Het boek, waarop Alkemade in juni 2025 promoveerde aan de Universiteit Leiden, vormt een welkome aanvulling op de groeiende stapel studies over de patriottenbeweging en de Bataafse tijd. In het kielzog van de herwaardering van die periode in de recente historiografie duikt Alkemade in de bijzonderheden van Vreedes leven en denken om vanuit biografisch perspectief nieuw licht te werpen op de roerige ontwikkelingen tussen vooral 1780 en 1800. Alkemade zoekt expliciet aansluiting bij het onderzoek naar de politieke cultuur en ideeëngeschiedenis van die periode, met name het werk van Stephan Klein, Niek van Sas en Wyger Velema en de proefschriften over de Bataafse Republiek van Joris Oddens en Mart Rutjes. Tegelijkertijd stelt hij zich ten doel om de intellectueel-culturele focus die in die studies de boventoon voert een concrete invulling te geven door te onderzoeken hoe politieke ideeën zich verhielden tot de feitelijke strijd om de macht. Juist Vreede, behalve veelschrijver ook een man van tomeloze daadkracht, leent zich bijzonder goed voor dit streven om denken en doen met elkaar te verbinden:

zoals Alkemade opmerkt past Vreede in het rijtje van figuren als Thorbecke, Kuyper, Troelstra en Fortuyn die niet alleen met hun ideeën, maar vooral ook met hun individuele optreden invulling gaven aan bepalende periodes in de Nederlandse politieke geschiedenis.

Wat levert die biografische blik op het revolutietijdvak op? Alkemade voert de lezer vaardig door de verschillende periodes van Vreedes leven, waarbij diens persoonlijke wederwaardigheden fungeren als spiegel van bredere ontwikkelingen in de tweede helft van de achttiende eeuw. Zo geeft zijn lidmaatschap van tal van literaire sociëteiten en vrijmetselaarsloges als twintiger een inkijkje in de genootschappelijke wereld van de Verlichting. De daar ontstane vriendschappen en vetes laten zien hoe collectieve identiteitsvorming voeding gaf aan de strijd om de publieke opinie tijdens de patriottentijd: wat begon als literair vertier of provocatie kreeg al snel een uitgesproken politieke lading, bijvoorbeeld in Vreedes pennentwist met de dichtende arts Johannes le Francq van Berkheij, die als orangist een dankbaar doelwit én luidruchtig criticaster werd van de Leidse patriotten. Vreedes betrokkenheid bij de organisatie van een burgerleger in Holland (dat daadkrachtiger opereerde dan de naam Vliegend Legertje doet vermoeden) toont de snelle militarisering van het conflict met de stadhouder in 1787, met Goejanverwellesluis tot gevolg.

Als Vreede na zijn korte Lierse ballingschap in Tilburg belandt en daar zijn Leidse textielbedrijf weer opstart, ziet Alkemade kans voor een korte uitweiding over de ontwikkeling van de Brabantse textielindustrie. Belangwekkender is de rol die Vreede speelde in de totstandkoming van Bataafs-Brabant als volwaardige provincie en in de partijstrijd binnen de Nationale Vergadering vanaf 1796, waarin hij zich al snel ontpopte tot een van de meest prominente vertegenwoordigers. Vreedes pogingen om steeds weer het hoogste woord te voeren leggen treffend het spanningsveld bloot tussen hiërarchie en openheid binnen het prille democratische regime dat hij zowel hartstochtelijk verdedigde als doeltreffend ondermijnde – geïllustreerd door de staatsgreep van 1798 die hem voor een paar maanden op het premierspluche deed belanden. Zijn terugtrekking uit het politieke leven maakt tot slot duidelijk hoe het revolutionaire elan van de late achttiende eeuw uitdoofde en overging in een haast lijdzaam ondergaan van de napoleontische orde en de totstandkoming van het koninkrijk.

Het beeld dat oprijst uit dit soms wel erg breed uitgemeten biografische panorama is dat van een zeer gedreven, temperamentvol en ongeduldig zakenman-politicus met een voorliefde voor het geschreven en gesproken woord en een dualistisch, door het klassieke republikanisme gevoed wereldbeeld. Alkemade valt daarbij niet in de valkuil van overmatige psychologisering, ook omdat er nauwelijks egodocumenten van Vreede zijn overgeleverd – afgezien van een aan het eind van zijn leven opgesteld autobiografisch relaas dat Alkemade wijselijk enkel mondjesmaat gebruikt. Wél bruikbaar zijn de vele politieke geschriften die Vreede heeft nagelaten,

gestut door uitgebreid en vaak verrassend archiefonderzoek: illustratief is de nauwkeurige reconstructie die Alkemade op grond van criminele processtukken van de Raad van Brabant maakt van een kiesvergadering in Tilburg in januari 1796, waarbij Vreede met enkele kompanen het stemproces probeerde te saboteren.

Als treffend voorbeeld van hoe Vreede politiek opereerde, roept deze episode de vraag op waar zijn denken en doen op waren gestoeld. Alkemade's biografische aanpak mondt uit in een vooral beschrijvend relaas dat helder uiteenzet welke opmerkelijke standpunten Vreede innam, van zijn felle pennenstrijd tegen de Oranjes en principiële afwijzing van koloniale slavernij tot zijn pleidooi voor representatieve democratie en de suggestie om de guillotine in te zetten als politiek drukmiddel. Daarbij signaleert Alkemade de invloed die Vreede onderging van de buitenlandse auteurs die hij las; vooral Richard Price en Joseph Priestley waren belangrijk voor hem. Het blijft echter gissen of zijn radicalisme daartoe kan worden herleid, of dat het de revolutionaire omstandigheden waren die de doorslag gaven. Een meer analytische benadering met aandacht voor de mogelijk structurerende rol van politieke talen en institutionele ontwikkelingen en de ruimte daarbinnen voor Vreedes intellectuele en politieke agency had die wisselwerking tussen denken en doen verder kunnen uitdiepen.

En hoe radicaal was Vreede eigenlijk? Zoals de titel aangeeft, benadrukt Alkemade vooral het radicalisme van Vreedes democratiestandpunt, en daar is veel voor te zeggen. Toch laat deze rijke biografie doorschemeren dat Vreede niet zozeer een principiële democraat was als wel een hartstochtelijk revolutionair die continu de vlucht naar voren koos en, zoals bleek op die kiesvergadering in Tilburg, er niet voor terugdeinsde het democratische proces geweld aan te doen om de revolutie te bespoedigen. Het doel daarvan was nationale eenheid, en die eenheid zag Vreede belichaamd door een grondwet. Vandaar dat hem zoveel gelegen was aan de Staatsregeling van 1798, en vandaar dat hij klaarblijkelijk het politieke toneel met een gerust hart de rug toekeerde toen die eerste grondwet eenmaal in werking was getreden. En vandaar ook dat Vreede zich op late leeftijd zonder blikken of blozen schaarde achter het huis van Oranje: waar hij in 1796 de stadhouder nog betitelde als een tiran die paste bij een federaal stelsel, omarmde hij in 1815 Willem I als verlosser van de natie. Met de totstandkoming van het koninkrijk was Vreedes revolutie voltooid: een revolutie voor eenheid, niet voor democratie.

Arthur Weststeijn, Universiteit Utrecht